

**O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI QISHLOQ VA SUV XO`JALIGI
VAZIRLIGI
TOSHKENT IRRIGATSIYA VA MELIORATSIYA INSTITUTI
«Suv xo`jaligi iqtisodi» kafedrası**

QISHLOQ XO`JALIGI IQTISODIYOTI
fanidan

«O`SIMLIKCHILIK TARMOQLARI IQTISODIYOTI»

mavzusidagi

MA`RUZASI

Mavzu:

O`SIMLIKCHILIK TARMOQLARI IQTISODIYOTI

- Reja:

- 1. O`simlikchilik tarmoqlarining ahamiyati
- 2. O`simlikchilik tarmoqlari iqtisodiyotining hozirgi holati
- 3. O`simlikchilik tarmoqlari iqtisodiyotini rivojlantirish masalalari

- **1. O`simlikchilik tarmoqlarining ahamiyati**

- Respublika qishloq xo`jaligi tarkibida quyidagi yirik tarmoqlar mavjud:
- o`simlikchilik;
- chorvachilik;
- bog`dorchilik.
- O`simlikchilik mamlakat qishloq xo`jaligining eng asosiy tarmog`i hisoblanadi. Uning qishloq xo`jaligida ishlab chiqarilgan jami yalpi mahsulotdagi salmog`i 1998-2008 yillarda 80-54 foizni, tovar mahsuloti tarkibidagi salmog`i esa 80-85 foizni tashkil etgan.

Qishloq xo`jaligining o`simlikchilik tarmog`iga:

- don-g`allachilik (bug`doychilik, sholichilik);
- texnika ekinlari (paxtachilik, kanopchilik, tamakichilik, lavlagichilik);
- kartoshkachilik;
- sabzavotchilik (karamchilik, pamidorchilik);
- polizchilik (qovunchilik, tarvuzchilik);
- yem ozuqa ishlab chiqarish.
- va boshqa tarmoqlar kiradi.

- 2. O`simlikchilik tarmoqlari iqtisodiyotining hozirgi holati
-
- Qishloq xo`jaligining o`simlikchilik tarmoqlarida ichki va tashqi bozor talabini qondira oladigan turli xildagi mahsulotlar davlat siyosatini e'tiborga olgan holda yetishtirilmoqda. Natijada tarmoqning samaradorligi so`ngi yillarda o`smoqda.
- O`simlikchilik tarmoqlarida yetishtirilayotgan mahsulotlarning samaradorligi bir qancha ko`rsatkichlar yordamida aniqlanadi.

- Ekin turlari bo`yicha 1 gektar maydondan olingan hosil, ya'ni ekinlarning hosildorligi, oziqa ekinlari bo`yicha qo`shimcha har gektardan olingan oziqa birligi miqdori aniqlanadi.

$$Ex = \frac{Yax}{Xm}; \quad Ob = \frac{\sum Ob}{Ob_m}$$

- Bunda: Ex – ekin turlarining hosildorligi, sent/ga;
- O_b – bir gektardan olingan oziqa birligi, sent/ga;
- Yax – yalpi olingan hosil, tonna yoki sen;
- Ob – jami olingan oziqa birligi, tonna yoki sen;
- Xm, Ob_m – hosil, oziqa birligi maydon, ga.

- Bir gektar ekin maydoniga, olingan bir sentner hosil uchun sarflangan ishlab chiqarish xarajatlari (mehnat, mablag`), ularning jami sarflangan mehnat va mablag` xarajatlarini hosil olingan maydon yoki jami hosil miqdoriga taqsimlash natijasida aniqlash mumkin. Buning uchun ushbu formuladan foydalanish lozim:

$$X_{ga} = \frac{\sum Ich_x}{X_m}; \text{ yoki } = \frac{\sum M_x}{X_m}$$

- Bunda: X_{ga} – 1 gektarga sarflangan ishlab chiqarish, mehnat xarajatlari, so`m/ga, k_k /ga;
- $\sum Ich_x$ – ekin turlari bo`yicha ishlab chiqarish xarajatlari, mln. so`m;
- $\sum M_x$ – ekin turlari bo`yicha sarflangan mehnat sarfi, ming kishi-kuni.

- Ekinlarning turlari bo`yicha ishlab chiqarish tannarxi. Uni jami ishlab chiqarish xarajatlar summasining olingan mahsulot miqdoriga nisbati bilan, ya'ni quyidagi formula yordamida aniqlash mumkin:

$$Mtn = \frac{\sum ICHx}{Yax}$$

- Bunda: Mtn – mahsulot turini etishtirish tannarxi, so`m/tsen. Bu ko`rsatkich yetishtirilgan har bir mahsulotning bir sentnari necha so`mga tushganligini ko`rsatadi.

- har bir mahsulot turining rentabellik darajasi aniqlanadi. Bunda quyidagi formuladan foydalanish mumkin:

$$R = \frac{SF}{IChx} \times 100$$

- Bunda: R – har bir mahsulot turining, o`simlikchilikning rentabellik darajasi, foizda;
- SF – olingan foyda.

- Respublika xukumati qishloq xo'jalik ekinlarining maydonlarini diversifikatsiyalash bilan birgalikda ularning unumdorligini oshirishga qaratilgan chora tadbirlarni maqsadga muvofiq ravishda tizimli qilib amalga oshirishga ham juda katta e'tibor qaratdi. Jumladan: tezpishar, kam suv talab etadigan, kasalga chidamli sezhosil navlarini joriy etishga:
- -irrigatsiya-melioratsiya tadbirlarini amalga oshirish;
- -barcha turdagi tadbirkorlikni mineral o'g'itlar, yonilg'ilar bilan to'liq ta'minlash;

- -yangi, samarali texnikalar hamda innovatsion texnologiyalar bilan ta'minlash;
- -davlat byudjetidan ajratilayotgan mablag'larni ko'paytirish tijorat banklarining mablag'larini ko'roq ajratish va jet-el investitsiyalarining ko'lamini kengaytirish;
- -tarmoq xodimlarini moddiy va manaviy rag'batlantirish va boshqalar. Bular ucun katta mehnat va mablag' sarflangan.

- 3. O`simlikchilik tarmoqlari iqtisodiyotini rivojlantirish masalalari
- O`simlikchilik tarmoqlarining respublika hamda qishloq xo`jalik korxonalarida iqtisodiyotidagi o`rnini, ahamiyatini e'tiborga olgan holda kelajakda ularni rivojlantirish va samaradorligini yuksaltirish eng asosiy vazifalardan biridir. Bu muammoni ijobiy hal etish uchun, avvalo, erkin bozor talablarini e'tiborga olgan holda qanday turdagi dehqonchilik mahsulotlarini va qancha miqdorda etishtirish zarurligini aniqlab olish lozim

- O`simlikchilik mahsulotlari yetishtirishni rivojlantirish va ularning samaradorligini yuksaltirish yo`llari
- Ekstensiv va intensiv yo`llar:
- a) O`simlikchilik mahsulotlari yalpi hosilini ko`paytirish uchun:
 - ekin maydonlarini kengaytirish;
 - ekinlarning hosildorligini oshirish zarur.
- b) Hosildorlikni oshirish uchun:
 - ekin maydonlarining meliorativ holatini yaxshilash;

- ekin maydonlarini suv bilan ta'minlash;
- urug`larni sermahsul, tezpishar navlarini ekish;
- mineral va organik o`g`itlardan meyorda oqilona foydalanish;
- boshqa kimyoviy vositalardan samarali foydalanish;
- agrotexnik tadbirlarni muddatida va sifatli bajarish;
- almashlab ekishni joriy etish;
- ishchi va xizmatchilarni moddiy va ma'naviy rag`batlantirish;

- ishlab chiqarish vositalaridan to`liq va samarali foydalanish lozim.
- c) Mahsulot etishtirishda xarajatlarni tejash uchun:
 - yangi texnikalarni, ilg`or texnologiyalarni joriy etish;
 - mahsulot etishtirish jarayonlarini to`liq mexanizatsiyalashtirish;
 - mehnatning yangi shakllarini tashkil etish kerak.
- d) Ishlab chiqarishni ixtisoslashtirish va ekinlarni maqsadga muvofiq joylashtirish zarur.
- e) Yetishtirilgan hosilni tashish va saqlash jarayonlarini samarali tashkil etish lozim.
- f) Mahsulotlarni bozor talablari asosida sotishni amalga oshirish kerak.
- O`simlikchilik mahsulotlari etishtirishni, rivojlantirishning ikki yo`li – ekstensiv va intensiv yo`li mavjud.

**E'TIBORLARINGIZ UCHUN
RAHMAT!**